

sőt az előszó nélkül már eleve kisebb igénnyel fogna bele az olvasó. És mégis, mégis: nagyon érdekes, nagyon vonzó könyv. Nem lehet letenni. Olyan, mint egy nagyon finom csemegekereskedés inycsiklandóan, véletlen összevisszasággal elrendezett kirakata. Látára az ember szájában felidéződnek az ízek,

s a képzelet önkéntelenül is arról ábrándozik, hogy milyen finomságok lehetnek odabent a polcokon.

Amióta ezt a könyvet elolvastam, szeretném sokkal jobban ismerni a magyar memoárirodalmat.

Hegedűs Géza

BUSA MARGIT: A THÖKÖLY-KÓDEX ÉS KURUCKORI VERSEI

Egy XVII. századi kéziratos kötet ismertetése. Akadémiai Kiadó, Bp. 1958. (Irodalomtörténeti Füzetek 13. szám)

A felszabadulás óta eltelt évek alatt nemcsak a magyar irodalom legnagyobb alakjainak tudományos átértékelése történt meg, hanem új adatok feltárásával méltatlanul elfeledett vagy szándékosan mellőzött költőinkre, íróinkra is fény derült. De örvedetesen megnövekedett pl. régi énekes-költészetünk feldolgozott anyaga, kéziratos gyűjteményeinknek a száma is. A különböző intézmények, közületi és családi levéltárak irodalmi anyagának tervszerű számbavétele, a források rendszeres gyűjtése vagy a véletlen rátalálás „felfedezései” azt mutatják, hogy amit eddig régi magyar költészetként ismertünk, az a valóságban meglevőnek töredéke csupán. A régi énekes gyűjtemények és verses kéziratok költészeti anyagának feltárása és közzé tétele igazolja majd, hogy a „hivatalos” régi magyar költészetten kívül létezik egy másik is, egész új világ. Benne talán sok a lim-lom, néha kevés a költőiség, de társadalmi, politikai, történelmi mondanivalója olyan súlyos, hogy már csak emiatt is szükséges és érdemes a publikálása, nem is számítva azt, hogy ezek ismerete nélkül nem lehet irodalmunk történetének reális képet megrajzolnunk. Ez a gyűjtő és adatfeltáró munka sok tekintetben egészen megdönti vagy lényegesen megváltoztatja eddig bizonytalan elképzeléseinket, kiegészíti hiányos ismereteinket, módosítja biztosnak látszó következtetéseinket.

A fenti kiadványban a *Thököly-kódex* verses anyagának közzé tétele egymagában is igazolja állításunkat.

Azt eddig is tudtuk, hogy a XVII. század második felében a habsburgellenes küzdelem gondolatát a Zrínyi Miklós környezetében keletkezett, az ő törökellenes harcaival majd halálával kapcsolatos versek pendítették meg. A személyével kapcsolatos egykorú költészetben születése pillanatában látjuk kibontakozni a kuruc világot. A *Thököly-kódex* ismerete előtt azonban azt hittük, hogy „a korai kurucságnak és az első kuruc szabadságharcnak nincs történeti jelentőségéhez méltó költészete. Eddigi ismereteink szerint csak a Rákóczi-szabadságharc költészete

szólaltatta meg a kuruc nemzeti ellenállás érzelem- és gondolatvilágát. A *Thököly-kódex* betölti ezt az űrt.” (34. l.)

A *Thököly-kódex*ben, egyetlen kötetben előttünk áll egy csomó verses és prózai emlék, melyet a korai kurucság és Thököly szabadságharca idején fegyverként használtak a nemzet függetlenségi harcának erősítésére. A manifesztumok, pátensek, missilis vagy fiktív levelek, epitáfiumok, pasquillusok, prózai vagy verses darabok akár latin, akár magyar vagy német nyelven a köztudomány kialakítására és irányítására vagy aktuális események közlésére szolgáltak. Ezért történeti szempontból igen értékesek. Kár, hogy a kiadvány csak címszerűleg sorolja fel őket, mert ebből nem lehet mindig helyesen következtetni a tartalmukra. Hasznos lett volna néhány szóval utalni a darabok tárgyára, terjedelmére, azok szemléletére, beállítottságára. (És ha már verses emlékeken kívül az összeállító közzétette a latinnyelvű *Zrínyi-epitaphiumot*, még néhány fontosabbnak látszó darabot hozzá csatolhatott volna függelék-ként. Mondjuk a Miatyánk parafrázisát II. Rákóczi Ferencre vonatkoztatva, a pasquillus hangon megírt Bezerédi epitaphiumokat, Caraffa, Thököly Imre epitaphiumait, a Peccatum irremissibile Domus Austriacae-t stb.)

A *Thököly-kódex*, melynek tartalmát összefoglaló címe: *Kuruckori versek és hivatalos iratok másolatai*, tíz magyar nyelvű verses emléket őrzött meg számunkra. Egy latin nyelvű, Teleki Mihályról írt verses pasquillussal és egy prózai, szintén latin nyelvű Zrínyi-epitaphiummal együtt a kiadvány szerkesztője mind a tizet közzé teszi. (Nem hozza az irodalomtörténetileg elég jelentéktelen, *Unqi lakodatom* címmel ismert egyetlen latin—magyar nyelvű makaróni-verset.)

A kiadvány szerkesztője a tíz olvasásra szánt verses emléket a kor történelmi eseményeihez kapcsolva négy csoportba osztja. Az elsőbe — Zrínyi Miklós költő és hadvezér harcai 1663-1664. — két Zrínyiről szóló, egyéb forrásokból is ismert verset sorol. A másodikik-

ba — Főiri összeesküvés 1672-1676. — szintén kettőt. Közülük a *Magyar országh Veszedeleméről*. . . szótól már ismerjük Kabóthi István jegyzőkönyvéből (Tévesen mondja azonban a kötet sajtó alá rendezője, hogy ezt Thaly az *Adalekok* I. 1-4.-jain kiadta. Thaly ott a jegyzőkönyv egy másik versét tette közzé. A szóban forgó vers először az IK 1935. 76—81. l-on látott napvilágot.) Eddig ismeretlen volt azonban a Rottál János császári követ és a meghívott magyar főurak 1671-i tanácskozásáról szóló 86 vsz-os, párbeszédes formában írt politikai vers.

A *Thököly-kódex* legtöbb verses darabja a harmadik verscsoporthoz — Kezdeti kuruc-ság 1672—1676. — tartozik A bevezető tanulmány (14. l.) szerint 5 vers, közülük 4 eddig teljesen ismeretlen. Számbavételkor azonban a szerkesztő csak 4 verset tárgyalt, ötödiként itt is, meg a szövegközlésben is a *Pasquillus Thelekianus* szerepel. (Vagy talán az *Ungi lakodalm* lenné az ötödik?) Ez a rész a kiadvány legértékesebb adaléka kuruckori költészetünk gazdagításához. Egy kuruc beállítottságú panaszvers a németek, pápisták, a némettel praktikaló sárosmegyei vezetők ellen; erre a querelára labanc részről — ahogy ezt a szerkesztő bebizonyítja — 1673-ban nyomtatásban is megjelent 93 strófás magyar nyelvű röpirattal feleltek, melyet a *Thököly-kódex* összeírója lemásolt. Érdekes adatokat tartalmaz ez az 1672-ben Erdélyből Teleki Mihály vezetésével Magyarországra betörő protestánsok támadásáról. Felekezeti éle van ennek a németpárti, azaz katolikus versnek, utolsó 10 versszak, ahogy a másoló megjegyzi „Telekiről szól”. Felekezeti jellegű az ugyancsak idetartozó *Szepes Várallyai Extázis Epicurával való Soliloquiája* c. vers is. Igen fontos a csoportban a *Más Magyar Országrul* című vers. Ennek 49 strófás (a szerkesztő hibásan 46 versszakosnak mondja a 14. l-on!), igen éles labancellenes versnek eddig a *Várjalvi Fodor* énekes könyvből 1770. tájáról lejegyzett 8 versszakos változatát ismertük csupán. A verset eddig 1707 nyarára datálták (Esze-Kiss-Klaniczay: *Magyar költészet Bocskaitól Rákócziig* Bp. 1953. 486. l.) A most előkerült változat utolsó versszakából kitűnik a vers szerzetési ideje: 1672.

A negyedik csoportba — Thököly Imre kora 1678-1686. — a *Thököly haditanácsán* kívül egy eddig ismeretlen vers sorolható *Theatrum scenicum* címmel Bécs 1683-i ostromáról. Még az ostrom alatt íródott, annak kimenetele bizonytalan; az eseményeket Buda és Bécs városok, ezek templomtornyai, kuruc, labanc és török vezérek mondják el.

E tíz vers közül az értékes változatok, de első sorban a korai kurucság lelkeségét megmutató öt ismeretlen alkotás nagy jelentőségű, és értékes gazdagodást jelent kuruckori költészetünkben.

Nem kevésbé jelentős azonban az a körülmény, hogy csaknem valamennyi vers sajátosos verstípus, mondhatni műfaj képviselője. Nemcsak tartalmuknál fogva tartoznak együvé, hanem szerkezeti felépítésük is egy bokorba fűzi őket. Az ilyen politikai, vitatkozó, párbeszédes formájú költészetnek eddig két képviselőjét ismertük: *Thököly haditanácsút* és a *Magyar Országh végős romlásáról* szótól. A *Thököly-kódex* közzétett darabjai azt mutatják, hogy ebben a korban a magyar nemesi körökben virágzott az ilyen dialóguszerű vitatkozó költészet. Mintha a XVII. századi szenvedélyes viták prózában írt dialogizált pamfletjeinek verses párjai lennének ezek a dialógusok, ahol a szereplők voxolnak, hosszú párbeszédekben ismertetik álláspontjukat, támadják ellenfeleiket. A *Thököly-kódex* tanúsága szerint ez a verstípus elterjedt volt a XVII. század nemesi költészetében.

A kiadvány szerzője az egyes versekkel kapcsolatosan alapos történeti tájékozottsággal rajzolja meg a hátteret. Helyesen emlíki a versek publicisztikai jelentőségét. Valószínűnek látszik, hogy a kódex zöme tervszerű és folyamatos másolat. A 156 foliót 14 kivétellel egy kéz írta. Az összeírás idejét a szerző az 1670-es évekre teszi. Ennek azonban ellentmond, hogy a Bezerédyről szóló német epítaphium után 1709. évszámra találunk, és az első kéz ezt a verset latinra fordította le. Az első kéz másolása is átnyúlik tehát a XVIII. század elejére is.

A kiadvány szövege filológiai pontossággal látott napvilágot. A kódex tartalmi ismertetése azonban, az említett hiányosságokon túlmenően, némi pontatlansággal készült. A szerkesztő nem közli mindig az egyes darabok teljes címét, vagy annak jelentős adatait. A tartalmi ismertetésből kimaradt a f. 134^v anyaga, a f. 153^v Zrínyi epítaphiumát sem említi. Nem szól az utolsó üresen maradt lapokról, emiatt a *Prosa Rusticorum* leltőhelyének megjelölése helytelen.

A verszövegek kiadásánál célszerű lett volna megszámozni a verssorokat, vagy legalább a versszakokat. Ebben az esetben elmaradt volna a bevezető tanulmány egy-két pontatlan számadata is. Kár, hogy a tartalomjegyzékben nincs mutató, mely az énekeket külön is feltüntetné.

Varga Imre